
РОЗДІЛ IV. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.20>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОЇ БЕЗПЕКИ ПРАВА ВЛАСНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Борцевич П.С.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри економічної безпеки та фінансових розслідувань
Національної академії внутрішніх справ,
<https://orcid.org/0000-0003-0921-0779>*

Борцевич П.С. Забезпечення правової безпеки права власності суб'єктів господарювання.

Стаття присвячена дослідженню сутності безпеки права власності суб'єктів господарювання. В статті наголошується на тому, що суб'єкт господарювання вправі бути власником будь-якого майна, яке не заборонено законом мати у власності. Майно є необхідною складовою здійснення господарської діяльності. Тому важливим питанням є забезпечення законних прав суб'єктів господарювання на майно. В статті проведений аналіз чинного законодавства України з питань захисту права власності. Зазначено, що Конституцією України встановлено обов'язок держави забезпечувати захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом.

В статті зазначено, що залежно від видів майна, що може перебувати у власності суб'єкта господарювання, чинним законодавством визначені різні засоби захисту права власності. Зокрема, в статті на прикладі відносин власності на землю наведено різні засоби захисту, враховуючи положення чинного законодавства України. Власник земельної ділянки або землекористувач може вимагати усунення будь-яких порушень його прав на землю, навіть якщо ці порушення не пов'язані з позбавленням права володіння земельною ділянкою, і відшкодування завданих збитків. Основними способами захисту прав на землю є подання негативного позову до суду, визнання угоди щодо земельної ділянки недійсною, визнання недійсними рішень органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування, які порушують права власників земельних ділянок і землекори-

стувачів. Також окремим видом захисту права власності на землю варто вважати відновлення стану земельної ділянки, який існував до порушення прав, і запобігання вчиненню дій, що порушують права або створюють небезпеку порушення прав.

У висновках наголошується на необхідності подальшого вдосконалення механізму застосування норм чинного законодавства України на практиці для забезпечення надійної безпеки права власності.

Ключові слова: господарська діяльність, майно, відносини власності, законні права суб'єкта господарювання, захист права.

Bortsevych P.S. Ensuring legal security of ownership of business entities.

The article is devoted to the study of the essence of the security of property rights of economic entities. The article emphasizes that a business entity has the right to be the owner of any property that is not prohibited by law. Property is a necessary component of economic activity. Therefore, ensuring the legal rights of economic entities to property is an important issue. The article analyzes the current legislation of Ukraine on the protection of property rights. It is noted that the Constitution of Ukraine establishes the duty of the state to ensure the protection of the rights of all subjects of ownership and management, and the social orientation of the economy. All subjects of property rights are equal before the law.

The article states that depending on the types of property that may be owned by the business entity, the current legislation defines various means of protecting the right of ownership. In particular, in the article, using the example of land ownership relations, various means of

protection are given, taking into account the provisions of the current legislation of Ukraine. The owner of a plot of land or a land user may demand the elimination of any violations of his rights to land, even if these violations are not related to the deprivation of the right to own a plot of land, and compensation for damages. The main ways of protecting land rights are to file a negative lawsuit in court, to declare the agreement regarding the land plot invalid, to invalidate the decisions of executive authorities or local self-government bodies that violate the rights of land plot owners and land users. Also, a separate type of protection of land ownership should be considered the restoration of the condition of the land plot that existed before the violation of rights, and the prevention of actions that violate rights or create a danger of violation of rights.

The conclusions emphasize the need for further improvement of the mechanism of applying the norms of the current legislation of Ukraine in practice to ensure reliable security of property rights.

Key words: business activity, property, property relations, legal rights of the business entity, legal protection.

Постановка проблеми. Інститут права власності завжди займав та займає чільне місце в регулюванні майнових відносин. По суті можливість власнику вільно володіти, користуватися та розпоряджатися майном дозволяє максимально реалізувати свої права та задовольнити свої потреби. Відносини права власності також є основою для ведення господарської діяльності суб'єктами господарювання. Господарсько-виробничі відносини спрямовані на виробництво, обмін та реалізацію матеріальних благ, які належать суб'єктам господарювання. В сучасному світі забезпечення безпеки права власності попри певну сталість залишається актуальним, враховуючи динаміку глобалізації майнових відносин та появи нових об'єктів права власності, що потребує правової регламентації захисту прав власника.

Стан опрацювання проблематики. Питання захисту прав власності досліджувалися багатьма вітчизняними вченими, серед яких варто виділити праці Н.В. Безсмертної, О.Г. Бондара, Д.В. Бусуйок, О.А. Вівчаренка, В.К. Гуревського, О.В. Дзери, І.І. Каракаша, Н.С. Кузнєцової, В.В. Носіка, Ю.С. Шемшученка, М.В. Шульги та інших. Проте не зважаючи на чисельність наукових досліджень, питання забезпечення безпеки права власності потребують дослідження та пошуку нових і вдосконалення існуючих правових механізмів захисту права власності в умовах сучасності.

Метою статті є дослідження правового механізму захисту права власності на об'єкти, що активно використовуються в сфері господарювання.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення безпеки права власності на майно, що використовується суб'єктами господарювання, розкривається через правомочності, якими наділений власник майна, а саме: право володіння, право користування та право розпорядження. Вивчення способів захисту кожної з цих правомочностей дозволяє стверджувати про достатній або недостатній рівень захищеності прав власника на майно.

Конституцією України передбачено обов'язок держави забезпечувати захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом. Україна, проголосивши себе правовою та демократичною державою, зобов'язана вживати всіх можливих заходів щодо забезпечення дотримання прав власності на майно, оскільки право особи на майно є одним з основних прав, а тому його захист є важливою ознакою правової держави.

Варто погодитися з Т.П. Коваленко, який слушно зазначає, що на захист права власності спрямовані норми не тільки цивільного, а й інших галузей права, зокрема кримінального, адміністративного, трудового, тощо. [1, с. 4] Норми зазначених галузей права регламентують способи захисту прав власника через притягнення винних у посяганні на право власності осіб до передбаченої відповідальності.

Досліджуючи аспекти захисту прав власника, варто також наголосити на проблемі невиконання судових рішень, щодо захисту прав власності осіб. Досі не вирішена проблема неефективності діяльності державної виконавчої служби, яка в багатьох випадках не здатна виконати рішення суду. В той же час факт виконання рішення суду не менш важливий, ніж факт винесення такого рішення, оскільки кінцевим і головним результатом будь-якого судового процесу є поновлення порушених прав і свобод або відшкодування отриманої шкоди [2].

Суб'єкт господарювання може бути власником будь-якого незабороненого законом майна. Серед всіх об'єктів права власності, що використовуються в сфері господарювання, варто окремо виділити земельні ділянки. Завдяки праву власності на землю суб'єкт господарювання залежно від цільового призначення земельної ділянки може її активно використовувати для сільськогосподарського господарства або будівництва об'єктів нерухомості в комерційних цілях тощо. Тому забезпечення захищеності прав власника земельної ділянки є важ-

ливою умовою для повноцінного здійснення господарської діяльності.

Відповідно до норм Конституції України та Земельного кодексу України земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави, яка полягає в забезпеченні раціонального використання земельних ресурсів, збереженні й відтворенні родючості ґрунтів, захисті їх від псування і забруднення, реалізації громадянами, юридичними особами та державою їхніх прав власності та землекористування відповідно до закону. Земельним кодексом України також окремо визначено способи захисту прав на землю, зокрема, держава забезпечує громадянам та юридичним особам рівні умови захисту прав власності на землю. Власник земельної ділянки або землекористувач може вимагати усунення будь-яких порушень його прав на землю, навіть якщо ці порушення не пов'язані з позбавленням права володіння земельною ділянкою, і відшкодування завданих збитків.

В суб'єктивному значенні захист права на землю являє собою захист правомочностей (окремих або взятих разом) та інтересів власника земельної ділянки чи землекористувача. Право на захист — це надана уповноваженій особі можливість застосування заходів правоохоронного характеру для відновлення її порушеного чи оспорюваного права. Сутність права на захист полягає у можливості його володаря самому вчиняти юридично значущі активні дії.

Способи захисту прав на землю досить неоднорідні за своїм змістом та умовами застосування. Одні з них безпосередньо спрямовані на захист права власності на земельну ділянку чи права землекористування, інші — опосередковано. Всі зазначені способи захисту прав на землю можна класифікувати на окремі відносно самостійні групи. Зокрема, виділяють речово-правові, зобов'язально-правові та спеціальні способи захисту земельних прав. Власники земельних ділянок користуються захистом не лише від порушень, пов'язаних із позбавленням права володіння (у цих випадках способом захисту традиційно вважається так званий виндикаційний позов - вимога про витребування майна з чужого незаконного володіння - стаття 212 Земельного кодексу України, а також статті 387, 388 Цивільного кодексу України), а й від порушень, не пов'язаних з позбавленням володіння (спосіб захисту - негаторний позов, вимога про усунення перешкод у здійсненні права власності).

Неможливість переміщення земельної ділянки у просторі унеможлиблює позбавлення власника правомочності володіння земельною ділянкою. Навіть самовільне зайняття земельної ділянки слід розглядати лише як створення

певних перешкод, обмеження для здійснення права власності, а отже - триваюче порушення, щодо якого не застосовуються строки позовної давності, що визначено у Постанові Пленуму Вищого Спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 5 від 07.02.2014 року «Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав». [3]

Розрізняють фактичні обмеження (наприклад, здійснення на земельній ділянці робіт, що унеможлиблюють користування нею) та юридичні (незаконне прийняття рішень, що обмежують право власності). Втім, позбавити права володіння можна, лише позбавивши особу титулу в цілому. Таким чином, не власників земельних ділянок, які ними не володіють, в принципі бути не може. Отже, не може бути і ситуації, в якій право власника слід захищати за допомогою виндикації. Конструкція, з якої випливає наявність порушень, пов'язаних із позбавленням власника чи користувача права володіння, є невдалою.

Визнання права можливе у разі виникнення спору щодо його належності між особою, що вважає право порушеним, та іншою, яка претендує на відповідний титул. Такий спосіб захисту прав може бути застосований при наявності спору про право. У протилежному разі має йтись про окреме провадження - встановлення фактів, що мають юридичне значення [4, с. 156].

Вимога захисту своїх прав шляхом визнання відповідного акта недійсним реалізується зацікавленим суб'єктом в судовому порядку шляхом звернення до суду.

Конституційний Суд України у своєму рішенні від 01.04.2010 року N 10-рп/2010 вказав, що при вирішенні питань місцевого значення (ч. 1 статті 143 Конституції України), при вирішенні питань розпорядження землями територіальних громад місцеві ради «діють як суб'єкти владних повноважень» [5].

Також варто вказати на існування спеціальних способів захисту права власності на землю, а саме: визнання угоди щодо земельної ділянки недійсною; визнання недійсними рішень органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування, які порушують права власників земельних ділянок і землекористувачів, тощо. Зокрема, статтею 210 Земельного кодексу України встановлено, що угоди, укладені з порушенням встановленого законом порядку купівлі-продажу, дарування, застави, обміну земельних ділянок, визнаються недійсними за рішенням суду. Вони не можуть забезпечити правомірний перехід земельної ділянки від однієї особи до іншої, оскільки не відповідають вимогам закону.

Крім того, визнання прав як спосіб захисту цього права з урахуванням його сутності може бути реалізоване лише в юрисдикційному порядку (наприклад, за рішенням суду).

Згідно із положеннями законодавства України самостійним способом захисту прав на землю вважається відновлення стану земельної ділянки, який існував до порушення прав, і запобігання вчиненню дій, що порушують права або створюють небезпеку порушення прав. Цей спосіб захисту може бути пов'язаний з поверненням незаконно чи самовільно зайнятих земельних ділянок, щодо яких землевласники або землекористувачі фактично позбавлені володіння ними.

Серед інших, передбачених законом способів захисту прав на землю, можна назвати захист інтересів власників землі і землекористувачів у надзвичайних ситуаціях, захист права спільної власності на землю, захист права власності чи користування землею осіб, які оголошені безвісно відсутніми або померлими, тощо.

Висновки. Дослідження правової регламентації забезпечення безпеки права власності суб'єктів господарювання на майно, дозволяє зробити висновок, що право власності в сфері господарювання є необхідною складовою гарантування ефективності здійснення господарської діяльності. Суб'єкт господарювання вправі бути власником будь-якого майна, що не заборонено законом. Серед всього майна суб'єкта господарювання окремо варто виділити земельні ділянки, які також активно можуть використовуватися в сфері господарювання. Аналіз чинного законодавства України дозволяє стверджувати про наявність різних засобів

забезпечення безпеки права власності на землю. Разом з тим, потребує подальшого вдосконалення механізм застосування норм чинного законодавства України на практиці для забезпечення надійної безпеки права власності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Коваленко Л.П. Адміністративно-правові заходи охорони навколишнього природного середовища: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2003. – 18 с.
2. Інформаційні матеріали науково-практичної конференції на тему: «Захист права власності: правове регулювання та судова практика». Електронний ресурс. Режим доступу <http://www.commerciallaw.com.ua/uk/podii/eventphoto/category/15zabezpechennja-zahystu-prava-vlasnosti-poshuk-optymalnih-rishen>.
3. Постанова Пленуму Вищого Спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ №5 від 07.02.2014 року «Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав». Електронний ресурс. Режим доступу <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-14>.
4. Адміністративне право: підручник / за заг. ред.: Ю.П. Битяка, В.М. Гаращука, В.В. Зуй. Нац. юрид. акад. України. Х. 2010. 624 с.
5. Рішення Конституційного Суду України від 01.04.2010 N 10-рп/2010 Електронний ресурс. Режим доступу <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-10>.